

okokra visszavezethető születési fiú-többlet, ami tízezres nagyságrendű születésszámot alapul véve 105 : 100. A kézikönyv szerzői a statisztikai tapasztalatokat felhasználva készítettek egy határérték táblázatot a születésszámhoz viszonyított nemi arányokról. Amennyiben az anyakönyvek feldolgozása után a kutató a határértéken kívül eső eredményt kap, joggal feltételezhető, hogy hiányos adatsort használt. Ám a születések arányszáma önmagában alkalmatlan a demográfiai viszonyok árnyalt megjelenítésére.

A népesedési helyzetről lényegesen pontosabb képet kapunk, ha a születési arányszámot összevetjük a szülőképes korú nők számával. L. HENRY kutatásai alapján a XVIII. században egy 20 évesen megházasodott nő 45 éves koráig 8 gyereket szült, a magas gyermekhalandóság (1-2% minden terhességnél) ezek számát hatra csökkentette, és csak a gyerekek fele érte meg a házasulandó kort. Így „normális” esetben a népesség 50%-kal gyarapodott generációnként, és ha a létfeltételek adottak voltak, akkor megháromszorozódott minden évszázadban. Ennek a növekedésnek elsősorban a mezőgazdaság teljesítőképessége szabott határt.

A malthusi gondolatmenetet követve jut el a francia szerzőpáros a házasságkötések arányszámának vizsgálatához. Ezen belül három tényezőt elemeznek, az első házasságkötés korát, az újrarázasodás és a házasságon kívül maradás gyakoriságát. A népesedési folyamatok jellemzésére talán a harmadik mutató a leginkább alkalmas. Jó példa erre, hogy a XVIII. századi Franciaországban 1%-os növekedése a házasságon kívül maradás arányának 10%-os visszaesést idéz elő a termékenységben és 1,1%-os csökkenést a házasságkötésekben.

A természetes népmozgalommal foglalkozó témakör utolsó fejezetében a halandóság

időbeni változásait vizsgálják a szerzők az eddig követett gyakorlatnak megfelelően, francia példák alapján. A demográfiai ancien régime idején a halandóság aránya végig 40% körül mozgott, bár az ellátási krízisek idején előfordult, hogy néhány év leforgása alatt a népesség 40-50%-a elpusztult (XIV. század). A relatív túlnépesedés időszakában a „malthusi fékek” (háború, éhínség, járvány) állították helyre a megbomlott egyensúlyt, a lélekszám és a terület eltartó képessége között.

A könyv harmadik, legrövidebb részében a szerzőpáros a népszámlálási adatok néhány felhasználási lehetőségét vizsgálja meg. A témakör legérdekesebb fejezete a migráció elemzésével foglalkozik. A vándorlás, a tradicionális társadalom normális működése idején szűk körű és térben igen korlátozott jelenség volt. Valóban komoly tömegeket csak a relatív túlnépesedés előidézte élelmezési válságok képesek kimozdítani, ahogy történt ez a német telepések Kelet-Európa felé irányuló XIV. századi kirajzásánál is.

A könyv utolsó fejezetében A. BLUM a különböző forrásokból nyert adatsorok statisztikus összehasonlító elemzésével foglalkozik.

L. HENRY és A. BLUM történeti demográfiai kézikönyvének legtöbb vizsgálati módszere a magyar kutatók számára sem ismeretlen, de az elemzési rendszer, amely lehetővé teszi a népesség longitudinális mikroanalízisét, csaknem ismeretlen nálunk. Óvatosságra int viszont, hogy a vizsgálati szisztéma nyugat-európai, ott is elsősorban franciaországi viszonyokra kidolgozott rendszer. A francia történeti demográfiai iskola módszertani eredményeinek használhatósága Magyarországon csak helytörténeti elemzések során tisztázható, ehhez ajánlom hasznos segédesszközként a kutatók számára ezt a kézikönyvet.

RÁCZ LAJOS

TINER TIBOR (szerk.): TERÜLETI KUTATÁSOK 8.

(Szociálgeográfiai tanulmányok. MTA FKI Budapest, 1988. 221 p.)

A Területi kutatások c. tanulmánykötet sorozat, mely egyik társintézményünk, az MTA

Földrajztudományi Kutató Intézete gondozásában – 1978 óta – jelenik meg, hosszabb szünet

után újabb példánnyal gyarapodott, amely több társadalomföldrajzi (hazai és külföldi) szakember legfrissebb kutatási eredményeit, részeredményeit tartalmazza.

Már a kötet címe „Szociálgeográfiai tanulmányok” is utal arra, hogy az itt közreadott kutatási jelentések mindegyike szociálgeográfiai aspektusból vizsgálja az egyes társadalmi alapfunkciók térbeli változásait, kihangsúlyozva azoknak a változástól fakadó megnyilvánulási sajátosságait, specifikumait. E kötet megjelenése azért is nagy jelentőségű, mert egy olyan tudományág kutatási eredményeiről tájékoztat, amelyet ez idáig hazánkban csak kevesen ismernek és művelnek. (A hazai szociálgeográfia helyzetéről, valamint a nemzetközi szociálgeográfia kialakulásának gyökereiről, jelesebb képviselőiről és főbb irányzatairól részletesen olvashatunk Lettrich E. (1972), Berényi I. (1985, 1988) és Cséfalvay Z. (1986) publikációiban. E közel 9 ívnyi füzet legnagyobb részét (kb. 4,5 ívet) 9 hazai kutató legutóbbi kutatásairól adott beszámolója teszi ki.

Közülük elsőként Cséfalvay Z. néhány oldalas, elméleti jellegű bevezetőjét emelem ki, amelyben arról ír, hogy a '70-es évekig nem érte a magyar geográfiát olyan kihívás „...”, amely elméleti-módszertani megújulásra ösztönözte volna...”. A '80-as években azonban „... az állami fejlesztési monopólium rendszerének...” a lazulása, a településpolitika jelenlegi gyakorlatának alapjaiban történő felszámolása (a redistribúciós szisztéma leépítése), a területi tervezés átalakulása már olyan kihívást jelentett a magyar geográfia számára, amelynek – átfogó elmélet híján – aligha tud megfelelni. Az író utal egyben az elméleti hiány okaira és arra is, hogy ma az elmélet szerepét egy olyan kutatási módszer tölti be a magyar geográfiában (s ezt alkalmazták – részben – az alábbi tanulmányok szerzői is), amely különböző mutatók alapján tárja fel a területi egyenlőtlenségeket. Ugyanakkor kihangsúlyozza, hogy csak ezen kutatási séma meghaladása vezethet el ahhoz, hogy a magyar geográfia „... a tervező közigazgatás és a lakosság közötti párbeszédre épülő tervezés eszköze legyen...”, s az új elmélet megalkotásában a szociálgeográfia is jelentős részt vállalhat.

Az agglomerációs fejlődés irányát és sajátosságait mutatja be a Borsodi Iparvidéken Sülü-Zakar I. dolgozata. Az agglomerálódás a 60-as években bontakozott ki erőteljesebben a térségben, alapját az ide investált központi fejlesztési eszközök adták, melyek egyúttal nagy-

arányú népességmozgást is elindítottak. E folyamat eredményeként jelentős népességtömörülés alakult ki a Sajó völgyében, ami pedig több pólusú agglomerálódáshoz vezetett. Ennek legerősebb pólusa a Miskolc körül kialakult agglomeráció.

Tiner T. tanulmányában Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi országhatár menti, hátrányos helyzetű területe 15 km széles és kb. 150 km hosszúságú sávjának közlekedésföldrajzi sajátosságát tárja az olvasó elé. A szerző rávilágít a kedvezőtlen közlekedésföldrajzi helyzetre kialakulása okaira, leírja főbb ismérveit és értékeli az itt lakók közlekedési közérzetét, azon interjúk alapján, amelyeket néhány itteni település lakóiról készített. Befejezésül pedig javaslatokat tesz e hátrány mérséklésére, amelyekkel – mivel jómagam is foglalkozom határmenti, elmaradott területek vizsgálatával – én is egyetértek.

A 4. tanulmány abból a szempontból érdemel kitüntetett figyelmet, hogy írója olyan kutatási célokat tűzött ki, amelyek megismerésére ez idáig csak kevesen vállalkoztak. Martoné dr. Erdős K. arra kereste a választ a Miskolc rekreációs körzetébe tartozó két-két eltérő adottságú mintaterületen végzett kérdőíves felmérések révén, hogy a két üdülőtelep (Miskolc-tapolca, Mályi tó) és a két zártkert (Egyetemváros, Lyukó-völgy) milyen szerepet játszik a rekreációban, mely társadalmi csoportokból kerülnek ki tulajdonosaik, mi jellemzi (iskolai végzettségi, foglalkozási, demográfiai, jövedelmi viszonyok szerinti stb.) megoszlásukat. Az ilyen jellegű összegezek értékes információt nyújthatnak az üdülőterületek tervezéséhez, továbbfejlesztéséhez.

A következő cikkben Horváth József nagy szakértelemmel vizsgálja a mezőgazdasági kistermelés helyét és szerepét a lakosság életében, Somogy megye mezőgazdaságában. Aprólékosan taglalja a kisüzemi gazdaságok növénytermesztése és állattenyésztése sajátos vonásait. Ugyanakkor arról, hogy az agrártevékenység hogyan hatott az életmódra Kaposvárott (ami a dolgozat címe is) viszonylag keveset olvashatunk. Ez utóbbi összefüggés alaposabb megismeréséhez – szerintem is – további feltáró munka szükséges.

Aubert A. tanulmánya elsősorban módszertani jellegű „... miáltal a vizsgált terület a feldolgozás lépéseinek bemutatását és igazolását szolgálja”. Az alkalmazott módszerrel (cluster analízissel) a gabonatermesztés területi típusait

határozta meg Baranya megyében a földrajzi tájörzetek függvényében.

Bács-Kiskun megye homoki tanyás községe – Jakabszállás – szakszövetkezetével kapcsolatosan két kutató is végzett eltérő szempontú vizsgálatokat. Kovács T. a helyi Népfront Szakszövetkezet kialakulásáról és fejlődéséről ad történeti áttekintést, kiemelve az emberi tényező, a helyi vezetés személyi feltételeinek szerepét e folyamatban. Gurzó I. pedig a szakszövetkezet termelési szerkezetét és termékforgalmi kapcsolatainak alakulását tárta fel a 80-as évek első felében, utalva ezek jövőbeni várható változásaira is.

A néhány oldalas 9. tanulmány két alföldi kutató – Tímár J. és Simon I. – kutatási koncepcióját ismerteti és részeredményeket közöl a két Békés megyei településen – Ujkígyóson és Szabadkígyóson – végzett felmérésekről. A két település reális társadalomföldrajzi képének és kapcsolataik területi rendszerének megrajzolásához a kutatások folytatása szükséges.

Az első tanulmányt kivéve, mindegyiket értékes információkat tartalmazó térképek, diagramok, kartogramok, táblázatok teszik még teljesebbé.

Ugyancsak jelentős terjedelmű a kötetben a „Kilátó” c. rovat, melyhez Berényi I. írt bevezetőt, mivel ez a rész a szociálgeográfia egyik ága – mely a Müncheni Iskola néven vált ismertté – képviselőinek a III. Bajor–Magyar Szemináriumon elhangzott előadásait tartalmazza. A 7 előadás mindegyike München és/vagy

térsege térszerkezeti átalakulásának legújabb jelenségeivel foglalkozik. Közülük az egyik legérdekesebb Karl Ruppert értekezése, amely a müncheni körzet változó térszerveződést mutatja be a város és város környéke viszonyának átalakulásán keresztül. Ismerteti a gócváros és környéke közötti népességmozgásnak és az ipartelepítésnek a fejlődési tendenciáit, utalva az ezekből fakadó problémákra, konfliktusokra. Végezetül pedig felhívja a területfejlesztési politika képviselőinek figyelmét arra, hogy a kialakuló új térszerkezetet a jövőben nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A Területi kutatások 8. száma további kisebb terjedelmű rovatai közül csak a „Profil” c. rovat érdemel említést, amelyben Kovács Z. egy fiatal, külföldön is ismert és elismert lengyel kutatót mutat be. Zbigniew Rykiel pályájának főbb állomásai után az egyik nagy jelentőségű tanulmány részfejezetét is elolvashatjuk, mely „... a határhatás mechanizmusnak a társadalmi-gazdasági fejlődésben játszott szerepével...” foglalkozik.

Úgy gondolom, hogy e kötet megjelenése is hozzájárul egy nálunk még alig ismert és csak kevesek által művelt tudományág – a szociálgeográfia – alaposabb megismeréséhez és „népszerűsítéséhez”. A témák sokszínűsége, rendkívüli gazdagsága pedig lehetővé teszi – a szociálgeográfia sokoldalúsága bemutatásán kívül – azt is, hogy a kötetben mindenki (szakember és nem szakember) megtalálja a számára leginkább érdekes fejezeteket.

KISS ÉVA

ÖSTERREICHS STÄDTTE UND MÄRKTE IN IHRER GESCHICHTE OSZTRÁK VÁROSOK ÉS MEZŐVÁROSOK TÖRTÉNELMÜKBEN

(Bécs, 1985, 151. p.)

Az osztrák várostörténeti irodalomnak értékes gyöngyszeme ez a könyv, amely Erich Zöllner előszavával és kiadásában jelent meg.

Az előszóban E. Zöllner jelzi, hogy e kötet célja annak bemutatása, hogy a városok helyzetében ma megmutatkozó problémák gyökerei milyen mélyre nyúlnak. A problémák múltját kívánják feltárni, hogy ezzel a jelenben fellen-

dült várostörténeti kutatások számára is eligazítást adjanak.

A kötet tanulmányainak témái – e célkitűzésnek megfelelően – több évszázadot ívelnek át. Az első tanulmány (G. Langmann római kori régészprofesszor tollából) az Ausztria területén található római városok történetét tekintti át, majd F. Opl bécsi levéltáros a városalapítás